

ANTOLÓGIA Z DEJÍN ČESKOSLOVENSKEJ FILOZOFIE

Prvý diel

Historici českej a slovenskej filozofie stoja pred veľkou a záslužnou úlohou: spracovať syntetické dejiny filozofie svojich národov. Nie je to úloha nová a už niekoľko rokov sa na nej pracuje.

Prvé plody tejto práce sú už aj viditeľné. Vyšiel celý rad monografií, ktoré riešia niektoré parciálne problémy týchto rozsiahlych oblastí. A nie je to vždy úloha ľahká. Najmä dejiny slovenskej filozofie sú ešte „polom nezoraným“, kde niektoré časti ležia doteraz úhorom. Tieto medzery treba vyplniť, a pokiaľ ich nebolo, pokiaľ daný úsek bol spracovaný, často ho treba prehodnotiť, lebo ho spracovávali starší, nemarxistickí historici filozofie.

O kolektívne vystúpenie pokúsili sa českí a slovenskí filozofi doteraz dvakrát. Slovenskí v *Kapitolách z dejín slovenskej filozofie* z roku 1957, českí v zborníku *Filosofie v dejinách českého národa* z roku 1958. Boli to prvé pokusy o zhodnotenie dejín filozofie oboch národov, kusé, medzerovité, ktoré práve preto ani nemali odvahu nazvať sa čo len prehľadom dejín českej alebo slovenskej filozofie. Takýto prehľad dejín slovenskej filozofie sa práve pripravuje do tlače, kým na syntetické dejiny bude treba čakať ešte niekoľko rokov.

Ďalším krokom dopredu v plnení úlohy československých filozofov, tentokrát už spoločnej, je prvý diel *Antológie z dejín československej filozofie*, ktorý vyšiel roku 1963 v Prahe. Ak sa má totiž s výsledkami nášho bádania oboznámiť aj širšia verejnosť a ak má získať o našej filozofickej mi-

nulosti plastický obraz, nemožno jej predkladať len obsiahle, často úzko špecializované monografie, ale treba jej podať v skratke prehľad našich filozofických dejín na pozadí charakteristických ukážok z tvorby ich najvynikajúcejších reprezentantov, doplnených krátkymi štúdiami. Je to pedagogicky účinná metóda, pretože čitateľ nie je tu odkázaný len na to, čo mu o danej osobnosti povie autor state o nej, resp. na niekoľko citátov z nej, ale je v priamom styku s ňou a môže si úsudok o nej vytvoriť aj sám. Preto sa historici československej filozofie dohodli, že ešte pred vyjdením syntetických dejín vydajú dva objemnejšie zväzky *Antológie*. Chceli by sme sa trochu pozastaviť pri jej prvom zväzku.

Prvý zväzok *Antológie* obsahuje ukážky z tvorby českých a slovenských filozofov od „najstarších čias“ až asi do polovice minulého storočia. Z českej strany sa končí českými radikálnymi demokratmi, zo slovenskej filozofiou z obdobia národného obrodovania. Prvú a tretiu časť zväzku zaberá česká filozofia, druhú slovenská.

Česká filozofia sa začína ukážkami z diel Jána Husa a husitského myslenia vôbec. Ide tu teda o práce už zo začiatku 15. storočia (prvá ukážka z Husa je z roku 1405). Husitské hnutie a myslenie malo v podstate sociálny, protifeudálny charakter, ktorý sa však prejavoval formou teologického odboja proti neporiadkom v cirkvi, proti úchyľkám od pravej, biblickej viery atď. — tak ako všetky vtedajšie a nasledujúce reformačné hnutia. Preto sa

nebudeme diviť, že ukážky zo spisov Husových a iných husitských autorov majú navonok čisto teologický, zdanlivo nefilozofický charakter. Marxistický historik filozofie a čitateľ vôbec pocíti v nich však ľahko pulz vtedajších pokrokových sociálnych, vonkoncom neteologických tendencií. Nesmieme totiž zabúdať, že išlo ešte o stredoveké myslenie, keď sa mnohé pokrokové záujmy spoločenské, vedecké a iné halili do teologického rúcha, nasadzovali si masku obrany náboženstva, bibliie a pod., lebo len takto sa im mohlo vtedy dopriať sluchu, resp. mohli sa presadzovať. A nehalili sa do neho úmyselne, ale úprimne. Hus a husiti si neuvedomovali, o čo im v podstate ide, aké záujmy nimi hýbu, aké je tajomstvo „božieho zákona“, ktorým Hus často operoval a v mene ktorého sa dožadoval reforiem. Vieme to však dnes my, a preto zaraďujeme niektoré state z jeho diel do antológie z dejín filozofie ako ukážky českého ranonovovekého pokrokového sociálneho zmýšľania.

Husove názory sú v *Antológii* reprezentované statami z diel *O desiatkach*, *Knižky o svätokupectve*, *O cirkvi* atď. Nasleduje niekoľko rôznych ukážok zhrnutých pod záhlavím *Táborský radikalizmus* a ukážky z diela *Siel viery* od Petra Chelčického, „autora najväčšej a najhlbšej kritiky stavovského usporiadania spoločnosti v dobe krízy a rozpadu feudalizmu“, ako sa hovorí v úvodnej stati k nemu (str. 136).

Prvá časť tohto zväzku *Antológie* sa končí ukážkami z diel J. A. Komenského. Týmto autorom sa prenášame do 17. storočia, a preto z jeho diel veje už iný duch než z diel husitov. Je predovšetkým slobodnejší, svetskejší, laickejší a samozrejme, nám bližší. Komenský už hovorí o filozofii a o vede, s výsledkami ktorej chce oboznámiť a ktorou chce slúžiť všetkým ľuďom. „A prosíme a pri božej sláve zaprisaháme, aby sa hľadala a našla, pripravovala a otvárala cesta, po ktorej by mohli všetci ľudia bez rozdielu, aj príslušníci najnižších vrstiev, nachádzať a uctie-

vať stopy Stvoriteľovej moci, múdrosti a dobroty, ktoré sú vtlačené všade do všetkých oných vecí, ktoré všetci vidia, počujú, chutnajú, hmatajú, konajú, hovoria alebo uvažujú. Teda predovšetkým z tohto zreteľa nehľásame iba vedu, ale vedu riadne náležiacu každému človeku“ (strana 180).

Čo viac, Komenský sa snažil o akúsi pansofiu, vševedu, „jednotný, logicky presne späť, všetkým prístupný a nezvratne presvedčivý obsah vedenia“ (str. 171). Tento učiteľ národov chcel šírením vedy a vzdelanosti umožňovať reformu ľudskej spoločnosti, ktorú videl približovať sa zo všetkých strán. Týmto sa už radí k predchodcom osvietenecov.

Komenský poníma filozofiu ešte veľmi široko, ako jasný a systematický súbor všetkého ľudského vedenia, získaný pomocou zmyslov, rozumu a božieho zjavenia. Nezbabel sa ešte teologického pohľadu na svet a vo svojich spisoch hodne teologizoval. Svetské, laické záujmy, či už spoločenské alebo vedecké, majú však už u neho vybojované miesto, svoju autonómiu, ktorej vedome slúži. Veď vo všetkom sa snažil o všeobecné blaho, pokrok, prípravu osvieteného veku, ktorého cieľom bolo predovšetkým zlepšenie pozemského života človeka.

V *Antológii* sú uverejnené ukážky z týchto Komenského diel: *Listy do neba* (kritika sociálnej nerovnosti a vykorisťovania), *Fyzika*, *Objasnenie snáh vševedných*, *Cesta sveta*, *Trojumenie všeobecné*, *Šťastie národa*, *Všeobecná porada o náprave vecí ľudských* a *Anjel mieru*.

Týmto prechádzame k strednej, slovenskej časti *Antológie*. Nezačína sa 15. storočím ako česká časť, ale až 17. a nadväzuje tak časovo i vecne na českú. Prvým filozofom, ktorý tu vystupuje zo slovenskej strany, je Ján Bayer, profesor známej prešovskej školy, baconovec, súčasník Komenského, ktorý mal v nejednej súvislosti podobné ciele. Aj on chcel zreštaurovať a usústavniť ľudské vedenie, aj on zavrhol špekuláciu, najmä scholastickú, chcel,

aby poznávanie vychádzalo zo skúsenosti, z pozorovania a experimentu, aby novou pracovnou metódou vied bola indukcia, ktorú horlivo propagoval, aj on chcel vedou slúžiť pozemskému blahu človeka, čím pripravoval príchod osvietenскеj epochy u nás, tak ako ho pripravoval v európskom meradle jeho veľký vzor Bacon, aj on teologizoval, opieral sa o bibliu atď. Bayerovo dielo je v *Antológii* zastúpené ukážkou z *Nite labyrintu*.

Bayerovým súčasníkom a kolegom na prešovskej škole bol Izák Caban, známy v dejinách našej filozofie ako náš prvý atomista (druhým bol Andrej Jaslinský, profesor trnavskej univerzity), ktorý je v *Antológii* zastúpený ukážkou zo spisu *Existencia atómov*. Pravda, to neznamená, že Caban je materialistom ako prví atomisti v dejinách filozofie, na ktorých atomistická tradícia vždy nadväzovala. Gassendi, ktorý rehabilitoval atomistické učenie v Európe po stáročiach jeho zatracovania cirkvou, mohol to urobiť len za tú cenu, že atomizmus takečeno pokrstil. Atómy nejestvujú podľa neho od večnosti, ale stvoril ich boh z ničoho. Takto bol už atomizmus prijateľnejší a mohol sa šíriť aj v ranonovovekej Európe, v ktorej sme cirkvi a teológii bola ešte veľká. A takto mohol prísť atomizmus aj k nám a mohli ho hlásať aj teológovia oboch cirkví.

Paralelne s prešovskou školou pôsobila u nás až do roku 1777 protireformačná, jezuitská trnavská univerzita, ktorá mala aj filozofickú fakultu a na ktorej účinkovalo mnoho filozofov. Boli to dobrí odborníci — pedagógovia, rozhladení aj v prírodných vedách — tie podľa ich poznania patrili tiež k filozofii — ktorí zanechali mnoho filozofických diel, doneďavna u nás temer nepovšimnutých. Vychádzali z platformy novej scholastiky, v gnozeológii boli realistami a vyslovili tu mnoho pozoruhodných, aj dnes prijateľných myšlienok. Neboli síce materialistami, no ani agnostikmi alebo dokonca subjektívnymi idealistami a kriticky sa s týmito smermi vyrovnávali. *Antológia* prináša

ukážku z diela profesora Františka Kériho, *Prírodovedecká rozprava o telese vo všeobecnosti a o jeho protiklade prázdnom priestore*. Vyrovnáva sa v nej so subjektívnym idealizmom a obhajuje realizmus.

Nasleduje jasná epocha nášho osvietenstva, v ktorom sa jeho filozofickí reprezentanti snažili popularizáciou vedeckých a filozofických poznatkov dvíhať duchovnú úroveň národa, najmä ľudových vrstiev, bojovali proti duchovnej feudálnej zaostalosti, proti poverám a rôznym predsudkom, ako konzervativizmu, fatalizmu atď., a snažili sa takto pomôcť aj pri hmotnom povznášaní ľudu. Naša osvietenская filozofia bola racionalistická, riešila gnozeologické, metafyzické no i spoločenské problémy, vtedy veľmi páľivé. V tejto oblasti bol tu cítiť duch západných osvietencov, Hobbesov, Rousseauov a iných, ako sa to prejavuje v ukážke z diela Jána Feješa. Gnozeológia bola silno zasiahnutá vplyvom Kantovým, čo dobre vidieť na Steigelovom *Fragmente o syntéze vnemov*. Ďalej sú tu zastúpení Ján Laurentzy s baconovskou *Rozpravou o modlárstve vo filozofii*, Žigmud Karlovský, Ján Tešedík a Pavol Michalko.

Slovenská časť *Antológie* sa končí ukážkami z diel niektorých filozofických reprezentantov epochy národného obrodenia, a to Jána Kollára (*O literárnej vzájomnosti*), Ludovíta Štúra (*Prednášeni historické, Reči na uhorskom sneme a iné*), Jozefa Miroslava Hurbana (*Predslov k Červenákovmu „Zrkadlu Slovenska“ a ďalšie*) a Janka Kráľa (*K prorokom Slovenstva a Chorý Kráľ*). Ak v osvietenstve išlo predovšetkým o duchovné povznášanie národa, tu ide najmä o jeho národnostné a politické prebúdzanie, uvedomovanie a stávanie na vlastnej nohy; najprv ako Slovanov (u Kollára), potom ako Slovákov (u Štúra). Do týchto služieb sa plne zapojila i filozofia, ktorá stratila katedrový a nadobudla politický ráz. Filozoficky vplývali na našich mysliteľov tohto obdobia najviac Herder (Kollár) a Hegel (Štúr).

Poslednú, tretiu časť prvého zväzku *Ant*

tológie završuje česká filozofia, ktorá nadväzuje niť, pretrhnutú pri Komenskom, ukázkami z filozofickej tvorby českého osvietenstva a ďalších období. V tejto časti sa stretávame len s dvoma výraznými filozofickými postavami, s logikom európskeho mena Bernardom Bolzanom (*Vedoslovie, O najlepšom štáte*) a s hegelianom Augustínom Smetanom (*Význam súčasného veku, Vznik a zánik ducha*). České osvietenstvo je tu zastúpené ukážkou z protimnišského pamfletu Ignáca Borna, *Najnovší prírodopis mnišstva* a oveľa významnejšími výňatkami z diel známeho fyziológa, lekára a prírodovedca Jiřího Procházku (*Úvaha o funkciách nervovej sústavy, Pokus o empirické podanie prírodného zákona polarity*), v ktorého „ideovom vývoji sa zrkadlí rozporný vývoj buržoáznej prírodovedy na prelome 18. a 19. storočia, pohyb od osvietenско-mechanistického poňatia prírody k romantickým koncepciám, v ktorých sa často pod nánosom fantázie skrýva nielen myšlienka prírodnej svojbytnosti a vývoja, ale aj myšlienka dialektiky celku a častí a myšlienka vesmírneho pohybu večne sa obnovujúcich polaritných protikladov“ (str. 352).

Prírodovedcom — fyziológom bol aj Ján Evangelista Purkyně (*Listy zo zápisníka mŕtveho prírodopisca, Akademia* a iné), filozoficky panteista stojaci pod vplyvom natúr filozofa Schellinga.

Postavou, ktorá je obdobná postavám z

obdobia nášho národného obrodenia, je v dejinách českej filozofie František Palacký, „historik, tvorca pokrokovej filozofie českých dejín, organizátor národného života a politik“ (str. 413). Svoju filozofiu dejín českého národa — cesta k slobode a demokracii — podal v *Dejinách českého národa v Čechách a na Morave*, ktorých úvodné state sú uverejnené v *Antológii* popri výbere z filozofických štúdií *Krasovoda*. Zväzok sa končí ukázkami z diel českých radikálnych demokratov Emanuela Arnolda (*Vzťah pracujúceho ľudu k boháčom a iné*), Karla Sabinu (*Vyznanie novej viery, Demokratická literatúra a iné*) a Jozefa Friča (*List A. I. Gercenovi, Rozjímanie dopredu a dozadu a iné*).

Prvý zväzok *Antológie dejín československej filozofie* je takto ozaj plastickou ukážkou filozofického myslenia našich národov do prvej polovice 19. storočia a čitateľ tu nájde všetko najlepšie, čo sa v tejto oblasti do tých čias u nás vytvorilo. Je zároveň dokumentom pokrokového filozofického úsilia našich národov v minulosti, ich filozofického vývinu k materializmu. Vedeckí redaktori publikácie (R. Kalivoda, J. Zúmr, E. Várossová) napísali k jednotlivým častiam obsiahle štúdie a taktiež ukážky z každého autora dokreslili jeho krátkou charakteristikou, resp. charakteristikou každého jeho diela.

T. Münz

PRÍSPEVOK K ROZPRACOVANIU KATEGÓRIE DIALEKTICKÉHO VEDECKÉHO ZÁKONA*

Rozbor filozofických pojmov, ich upresňovanie a rozvíjanie patrí medzi najnáročnejšie stránky filozofickej práce. Autor Václav Černík sa podujal skúmať, osvetliť a rozviesť veľmi závažný — nielen z hľadiska teoretického, ale i v zmysle praktického dosahu — a pomerne málo rozpracovaný pojem marxistickej filozofie, pojem dialektického zákona. Vo vcelku ús-

pešnom splnení tohto zámeru spočíva hlavný význam práce.

Publikácia je však prínosom aj pre riešenie mnohých iných problémov a pojmov dialektického materializmu. To súvisí so

* Václav Černík, *Dialektický vedecký zákon*, Vydavateľstvo politickej literatúry, Bratislava 1964, strán 326.